

Bismarck a mezinárodní politika po roce 1871

František Bauer: Bismarck v mezinárodní politice po prusko-francouzské válce (1871–1890). Martin Kučera (ed.). 1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 2001, 223 stran, ISBN 80-7286-025-9.

Ačkoli není recenzovaná kniha jediným dílem seznamujícím českého čtenáře s osobností prvního německého kancléře Otto von Bismarcka,¹ zaslouží si pozornost nejen proto, že může sloužit jako kvalitní uvedení do problematiky mezinárodních vztahů konce 19. století, ale i proto, že představuje dílo neprávem opomíjeného českého historika a novináře *Františka Bauera* (1897–1967).

Editor *Martin Kučera*, který rukopis zachovaný v autorově pozůstalosti dopracoval do prezentované podoby, v předmluvě čtenáři přiblížil osobnost *Františka Bauera*. Zdůraznil význam *Bauerova studia* v semináři profesora Josefa Šusty pro jeho další orientaci. Shrnul *Bauerovo působení* v redakcích meziválečných listů, jeho angažmá v politických stranách (ve straně národněsocialistické a národnědemokratické) a upozornil na jeho činnost v odboji v letech okupace. Zmínil se též o jeho působení po roce 1945, a to jak ve sféře akademické, tak i na ministerstvu informací, kde *Bauer setrval až do počátku roku 1950*. Stranou pozornosti nezůstalo ani období 50. a 60. let, kdy se *Bauer musel potýkat s existenčními obtížemi*, ale zároveň se snažil dokončit své dílo, mj. i studii o *Bismarckovi*.

V prvních kapitolách recenzované knihy se autor zabývá především popisem vývoje mezinárodněpolitické situace po sjednocení Německa, zatímco osobnost německého kancléře Otto von Bismarcka a jeho činnost ustoupily poněkud do pozadí. Autor upozornil na to, že po porážce Francie se Rusko rozhodlo zbavit se tíživých ustanovení pařížského míru,² a tak se ruská politika obrátila s větší intenzitou na Balkán. Stejným směrem se však začalo orientovat i Rakousko-Uhersko, vyloučené z německé politiky po prusko-rakouské válce 1866. Rusko-rakouské napětí kvůli Balkánu po jistou dobu tlumil z *Bismarckovy iniciativy* vzniklý Spolek tří císařů, který byl panovníky Německa, Ruska a Rakousko-Uherska uzavřen v roce 1873. Tyto tři konzervativní monarchie postupovaly jednotně i poté, kdy v roce 1875 vypuklo v Bosně protiturecké povstání. Ministři zahraničí *Bismarck, Gorčakov a Andrásy* zaslali turecké vládě memorandum, v němž se dožadovali reforem. Přestože se situace na Balkáně dále vyostřila tím, že Srbsko a Černá Hora vyhlásily Turecku válku a že turecká armáda přistoupila k masakrům v Bulharsku, Rusko a Rakousko-Uhersko uzavřely dohodu o Balkáně, a to na základě rozdělení sfér vlivu. Avšak poté, kdy Rusko vyhlásilo Turecku válku a ruské jednotky stanuly před Cařihradem, Rusko s Tureckem uzavřelo mírovou dohodu v San Stefanu, na jejímž základě mělo vzniknout Velké Bulharsko, přestože rusko-rakouské dohody takové řešení výslovně vylučovaly. Revizi mírové smlouvy ze San Stefanu však nepožadovalo jen Rakousko-Uhersko, ale i Velká Británie, která neváhala podpořit své stanovisko vysláním flotily do Bosporu. K řešení situace byl do Berlína svolán kongres, jehož předsednictví přijal německý kancléř *Bismarck*. Podle mírové dohody z července 1878 bylo Bulharsko rozděleno na samostatné knížectví a na autonomní Východní Rumelii (na jih od pohoří Balkán), Rusko vyměnilo s Rumunskem Dobrudžu za Besarábii a Rakousko-Uhersko získalo právo spravovat Bosnu a Hercegovinu. *Bauer upozorňuje na to, že se Rusko cítilo poražené*. Oceňuje fakt, že se diplomacii (a *Bismarckovi*) podařilo konflikt lokalizovat, byť přiznává, že se mírové zakončení akutní krize stalo příčinou mnoha jiných krizí.³

V kapitole věnované otázce Tuniska autor zmínil souvislost s Berlínským kongresem, kde Velká Británie přímo vybídla Francii, aby Tunisko (formálně součást Osmanské říše)

připojila ke svým alžírským územím. Také Bismarck v rozhovoru s francouzským velvyslancem označil „*tuniskou hrušku*“ za „*zralou*“ k tomu, aby ji Francouzi „*utrhli*“.⁴ I když v roce 1881 Francie obsadila Tunisko a uzavřela s tuniským bejem protektorátní smlouvu, Bismarck ho využíval k připoutání Itálie k Dvojspolku. Itálie se totiž s francouzskou okupací Tuniska po dvacet let odmítala smířit.

Při popisu hospodářského, sociálního i politického vývoje v Egyptě, charakterizovaného zadlužováním země, prohlubující se závislostí a intenzivním zájmem velmocí, autor vycházel nejspíše především z francouzské literatury. Uvedl totiž, že „*egyptské nacionalistické hnutí bylo tajně podněcováno britskými agenty*“⁵ nebo že „*Francie odmítla... hrát v Egyptě úlohu, která jí patřila*“⁶ (když se nezúčastnila intervence proti nacionalistickému povstání po boku Velké Británie v roce 1882). O tom svědčí i Bauerovo tvrzení, že britští premiéři Gladstone a Salisbury odmítali vyklizení Egypta.⁷ Dílčí nepřesnosti se autor dopustil i při popisu situace v Súdánu, když napsal, že se „*po incidentu s francouzskými koloniálními vojsky ve Fašódě... podařilo veliteli spojených britsko-egyptských vojsk generálu H. H. Kitchenerovi 2. 9. 1898 mahdisty na hlavu porazit*“.⁸ Ve skutečnosti mohly britsko-egyptské síly postupovat na jih k Fašódě až po porážce mahdistického vojska. Zcela správně však autor upozornil na to, že neshod mezi Francií a Velkou Británií v otázce Egypta využil Bismarck, který se snažil sblížit s Francií. Britsko-francouzské rozpory v koloniální sféře nemohly však v delší perspektivě zastínit otázku Alsaska-Lotrinska.⁹

Uzavření dvojspolkové smlouvy mezi Německem a Rakousko-Uherskem autor vysvětlil především jako důsledek odcizení Ruska a Německa, k němuž došlo na berlínském kongresu. Uzavřením smlouvy s Rakouskem chtěl dát podle Bauerova názoru Bismarck Rusku najevo, že Německo na spojení s ním nebylo závislé.¹⁰ Argumenty o sílící pozici panslavistů v Rusku nebo o hrozbě vzniku „*kounicovské*“¹¹ koalice používal Bismarck podle autorova názoru pouze jako nástroj k přesvědčování císaře Viléma I., který byl zastáncem pokračování tradiční spolupráce s Ruskem. Nakonec aby získal souhlas císaře, Bismarck musel pohrozit demisí. Spojenecká smlouva mezi Německem a Rakousko-Uherskem, která byla podepsána 7. 10. 1879 ve Vídni, vypočítávala, v jakých případech jsou spojení vázání vzájemnou pomocí. Bismarck ale podle autorova názoru nedosáhl při jednání s rakousko-uherským ministrem zahraničí Andrássem plného úspěchu. Nepodařilo se mu totiž prosadit automatickou rakouskou pomoc pro případ francouzského útoku, neboť Andrassy se nechtěl zavazovat ve věci Alsaska-Lotrinska.¹²

Autor odmítá vysvětlování vzniku Dvojspolku Bismarckovou všenněmeckou motivací. Výjimečně se v této souvislosti věnuje i Bismarckovým postojům před rokem 1871. Upozorňuje zvláště na jeho negativní postoj k revoluci 1848 a vyjadřuje názor, že Bismarck byl „*Prus, jemuž vojenský potenciál a územní rozšíření Pruska bylo více než hesla o německé jednotě*“.¹³

Bauer též odmítá konstruování přímé kauzální linie mezi uzavřením dvojspolkové smlouvy a první světovou válkou. Domnívá se, že pro Bismarcka byla dvojspolková smlouva jen jednou z variant postupu, a zdůrazňuje rozhodující roli, jakou v jeho úvahách hrálo Rusko. Jeho cílem byla proto spolupráce Ruska, Rakouska a Německa. Rozpoutání první světové války nelze podle Bauerova názoru chápat jako přímý důsledek dvojspolkové smlouvy, ale jako důsledek „*nového kurzu*“ císaře Viléma II. Zatímco za Bismarcka se Německo nestavělo bezvýhradně za rakousko-uherskou politiku na Balkáně, po roce 1908 tak Německo „*bez jakékoli vnitřní rezervy*“ činilo.¹⁴

V úvodu oddílu pojednávajícího o vzniku Trojspolku se autor věnuje stručné charakteristice hospodářských a politických poměrů v Itálii. Použil zde však jednu poněkud zavádějící formulaci, když napsal, že Itálie byla „*konstituční... monarchie v čele se savojskou dynastií, původně panující na Sardinii*“.¹⁵ Autor vysvětluje, proč se Itálie přes dlouhodobé antipatie k Rakousku rozhodla uzavřít spojení s Německem a s Rakousko-Uherskem. Rozhodujícím momentem byly podle jeho názoru protifrancouzské postoje veřejnosti vyvolané okupací Tuniska. Bismarck měl podle Bauera reálnou představu o italských mož-

nostech, byl si vědom zranitelnosti italského pobřeží a s tím souvisejícího italského postoje k Velké Británii, nemohl však italskou nabídku odmítnout, a tak ji jen doporučil jako první krok ke zlepšení italsko-rakouských vztahů. Návštěvy rakouského císaře v Benátkách a italského krále ve Vídni urovnaly vzájemné vztahy, a tak umožnily podpis trojspolkové smlouvy, k němuž došlo v květnu 1882. Tato smlouva byla uzavřena na dobu pěti let. Rakousko-Uhersko a Německo se zavázaly přijít Itálii na pomoc, pokud by byla nevyprovokovaně napadena Francií. V případě, že by jiná mocnost ohrožovala jednu ze smluvních stran, byly ostatní dvě mocnosti smlouvou zavázány k zachování neutrality. Podle autorova názoru Bismarck „nepovažoval trojspolkovou alianci za trvalou bázi německé zahraniční politiky. Neklamal se v žádném případě o tom, co může od Itálie očekávat a jaké pomoci se od ní může Německu a Rakousko-Uhersku dostat.“¹⁶ Podobně jako Rumunsko, které uzavřelo smlouvu s Německem a s Rakousko-Uherskem v roce 1883, i Itálie se jen nerada obracela na Německo přes Rakousko-Uhersko. Zatímco Itálie byla k tomuto postupu motivována francouzským postupem v Tunisku, příčinou rumunské spolupráce s Dvojspolkem byl ruský postup v Besarábii.¹⁷

Dvojspolek měl být v Bismarckově pojetí pouze dočasnou náhradou za Spolek tří císařů, a proto se po uzavření dvojspolkové smlouvy soustředil na opětovné získání Ruska. Car Alexandr II. byl nakloněn sblížení s Rakouskem a s Německem, neboť se chtěl v souvislosti s vlnou terorismu po roce 1880 opřít o monarchický princip v mezinárodní politice. Dalším důvodem byla skutečnost, že spolupráci s Francií bránil francouzský odpor vydat anarchistu, který se podílel na jednom z atentátů na cara. Alexandr III., jenž se stal carem po smrtícím atentátu na Alexandra II., se snažil urychlit jednání o Spolku tří císařů. Bismarck za této situace musel pro tento spolek získat Rakousko-Uhersko, které nakonec souhlasilo s návrhem smlouvy. Smlouva uzavřená třemi císaři v červnu 1881 neodporovala dvojspolkové smlouvě. Německo, Rusko a Rakousko-Uhersko se totiž zavázaly, že zůstanou neutrální, kdyby se jedna ze smluvních stran ocitla ve válce s jinou velmocí. V dalším článku smlouvy si Rusko a Rakousko-Uhersko rozdělily zájmové sféry na Balkáně. Smlouva byla sjednána na tři roky, v roce 1884 byla její platnost obnovena, ale v roce 1887 ji Rusko vypovědělo.

Značný prostor autor věnoval otázce koloniální expanze. Čtenáře seznámil s marxistickými teoriemi imperialismu (s teoriemi Rudolfa Hilferdinga, Rosy Luxemburgové a V. I. Lenina), stejně jako s Hobsonovým dílem. Ačkoli vysvětluje koloniální expanzi také úsilím států o prestiž a demografickými důvody, přiklání se spíše k marxistickému pojetí, chápajícímu koloniální expanzi jako důsledek krize z nadprodukce, kdy kapitál hledal nové trhy mimo evropskou pevninu.¹⁸ Po shrnutí názorů na příčiny koloniální expanze se pak věnoval stručnému popisu jejího průběhu v Indočíně a v Africe. Ne vždy byl však jeho popis událostí přesný. Např. jeho tvrzení, že k anglo-zulské válce vedla v roce 1879 „*snaha Anglie o získání... Bečuánska*“,¹⁹ je zcela nesmyslné.

Po obecném úvodu o koloniálních záborech se Bauer mohl věnovat rozboru Bismarckova postoje ke koloniální politice. Zcela správně konstatuje, že Bismarck „*po celé desetiletí... odmítal jakákoliv koloniální dobrodružství*“, protože byl přesvědčen o tom, že „*Německo musí... soustředit pozornost... na zajištění svých evropských pozic*“.²⁰ Bismarck si totiž byl vědom toho, že Německo nedisponovalo loďstvem pro zajištění kolonií ani dostatkem úředníků schopných je spravovat.²¹ Změnu Bismarckova postoje ke koloniální politice vysvětluje Bauer tím, že byl k obratu donucen veřejným míněním, předvolebními úvahami a snahou oslabit vyvoláním britsko-německého napětí postavení korunního prince Friedricha, jenž sympatizoval s Velkou Británií.²² Následně autor stručně shrnul postup vyhlášení německých koloniálních záborů v Kamerunu, v Togu, v Jihozápadní Africe, ve Východní Africe a v Tichomoří. Vedle poněkud nejasné formulace, že „*[německému cestovateli – pozn. aut.] Petersovi šlo především o území... proti ostrovu Zanzibar, v Kenji, Ugandě. O Tanganice zatím neuvažoval*“,²³ není však zcela přesná ani charakteristika britsko-německé smlouvy z roku 1890, neboť Německo se výměnou za

ostrov Helgoland nevzdávalo Zanzibaru, Ugandy a celého keňského vnitrozemí,²⁴ ale pouze nároků, nepodložených efektivní držbou dotyčných území. Bauer upozornil na širší mezinárodní dimenzi německé koloniální politiky, kdy Německo dosahovalo britských ústupků v koloniální sféře vyhrožováním spoluprací s Francií. K této německo-francouzské spolupráci skutečně došlo v souvislosti s berlínskou konferencí (15. 11. 1884 – 26. 2. 1885), s jejímž průběhem a závěry autor čtenáře seznámil. Bauer se věnoval i událostem, které předcházely berlínské konferenci, zmínil se o postupu cestovatelů Brazzy a Stanleyho v Kongu, o záměrech podnikavého belgického monarchy Leopolda II. a o anglo-portugalské smlouvě uznávající portugalskou suverenitu nad ústím Konga, proti níž se postavily ostatní mocnosti v čele s Německem. Jako nejdůležitější závěry berlínské konference zdůraznil zvláště stanovení principů pro koloniální expanzi (právo koloniálních mocností získávat zázemí k okupovaným bodům na pobřeží, efektivní okupace jako podmínka pro uznání záboru), dohodu o mezinárodní plavbě po Nigeru a Kongu, o volném obchodu v konžské pánvi a o zřízení tzv. Svobodného konžského státu.²⁵ Při celkovém hodnocení Bismarckovy koloniální politiky autor zdůrazňuje, že ačkoli bylo „*německé koloniální panství... založeno za Bismarcka..., chtěl [Bismarck – pozn. aut.] udržet směr koloniální politiky... v určitých mezích. Uznával předně jako neodčinitelný fakt, že Německo bylo jako úsilím o získání zámořských držav pozdě... Zásadu, že... Německo má totéž právo na kolonie jako staré koloniální mocnosti..., začal hlásat až nový zahraničněpolitický kurs za císaře Viléma II.*“²⁶ Evropa zůstala trvale cílem Bismarckovy politiky a všech jeho snah a kolonialismus byl „*v jeho politické koncepci... záležitostí víceméně podružnou*“.²⁷

V další kapitole se autor věnuje změnám v evropské politice druhé poloviny 80. let 19. století. Upozorňuje zvláště na dopad vývoje v Bulharsku na rusko-rakouské vztahy, a tím na celou Bismarckovu koncepci Spolku tří císařů. Bulharsko, které bylo po berlínském kongresu pod silným ruským vlivem, se připojením Východní Rumelie bez ruského svolení postavilo proti Rusku. Ačkoli se Rusku podařilo zbavit knížete Alexandra z Battenbergu trůnu, nepodařilo se mu svůj vliv obnovit, a to pro odpor Rakouska a Velké Británie. Na rozdíl od Rakousko-Uherska, které mělo na Balkáně své hospodářské zájmy, Bismarck považoval za nejlepší řešení rozdělení sfér vlivu na Balkáně, tj. aby Bulharsko bylo součástí ruské a Srbsko rakouské sféry vlivu. Když se ukázalo, že kvůli Bulharsku nebude možné Spolek tří císařů obnovit, Bismarck zahájil jednání s ruským velvyslancem Šuvalovem, jemuž v jeho průběhu prozradil tajný text dvojspolkové smlouvy. Na základě německo-ruského jednání byla v červnu 1887 podepsána tzv. zajišťovací smlouva,²⁸ která garantovala Německu ruskou neutralitu v případě francouzského útoku na Německo a Rusku německou neutralitu v případě rakousko-uherského útoku na Rusko. Formálně tedy tzv. zajišťovací smlouva nebyla v rozporu s dvojspolkovou smlouvou. Její další článek přiznával Rusku historická práva na Balkáně, zvláště pak převažující ruský vliv v Bulharsku a ve Východní Rumelii. K této tajné smlouvě byl připojen ještě zvláště tajný protokol, v němž Německo slíbilo diplomatickou a morální podporu ruskému nároku na Úžiny. Autor uvádí též názory historiků odsuzujících tzv. zajišťovací smlouvu jako zradu na Rakousko-Uhersku. Tzv. zajišťovací smlouvu považuje však za doklad, „*jak moc Bismarckovi záleželo na udržení dobrých, přátelských vztahů s Rakousko-Uherskem na jedné a s Ruskem na druhé straně*“.²⁹

K problematice obnovení trojspolkové smlouvy autor uvádí, že podepsání smlouvy v roce 1882 neznamenalo žádné výrazné zlepšení rakousko-italských vztahů. Itálie požadovala zahrnutí italských zájmů ve Středomoří do smlouvy, na což nechťelo Rakousko a zprvu ani Německo přistoupit. Situace byla vyřešena tím, že Itálie uzavřela zvláštní dohodu s Německem a s Rakouskem. V italsko-německé smlouvě slíbilo Německo pomoc, pokud by se Itálie postavila proti francouzskému postupu v Maroku nebo v Tripolsku. Rakousko-Uhersko a Itálie se další smlouvou zavázaly k zachování *statu quo* na Balkáně. Žádná ze smluvních stran se neměla zmocnit dočasně ani natrvalo území na Balkáně bez domluvy s druhou stranou. Pokud by se jedna ze smluvních stran rozhodla

obsadit některou balkánskou zemi, pak měla druhá velmoc dostat územní kompenzace. Autor upozorňuje na to, že touto klauzulí dodatkové smlouvy k trojspolkové smlouvě zdůvodnila Itálie svou neutralitu na počátku první světové války, neboť Rakousko-Uhersko ultimátum Srbsku s Itálií nekonzultovalo.³⁰ V souvislosti s uzavřením dohod o zachování *statu quo* ve východním Středomoří, které v roce 1887 podepsaly Rakousko, Itálie a Velká Británie (později přistoupilo Španělsko), se autor věnuje Bismarckově snaze o sblížení Velké Británie s Trojspolkem. Rusko-německé vztahy byly totiž přes uzavření tzv. zajišťovací smlouvy nejisté. Poté, kdy car vydal zákaz vlastnictví půdy cizími státními příslušníky v západní části ruské říše, Bismarck zareagoval postupem proti ruským státním dluhopisům na německém úvěrovém trhu. Za této situace se Bismarck obrátil na britského premiéra Salisburyho s nabídkou na spojenectví. Ten odpověděl sice vstřícně, ale vyhýbavě. Bauer se domnívá, že Bismarck natolik znal britskou politiku, že nebyl Salisburyho odpovědí překvapen.³¹

V kapitole o Bismarckově pádu autor zdůrazňuje, že Bismarck mohl svou politiku realizovat jen díky plné podpoře císaře Viléma I. a že „*nikdy nepodnikl důležitý politický krok bez císařova konečného souhlasu*“.³² V březnu 1888 zemřel Vilém I. a o 99 dní později zemřel i jeho nástupce, liberálně orientovaný císař Friedrich. V červnu 1888 na trůn nastoupil devětadvacetiletý Vilém II., kterého autor hodnotí jako nevyzrálou a duševně nevyrovnanou osobnost. Zdůrazňuje jeho problematickou výchovu a tělesné postižení, s nímž se musel vyrovnávat.³³ Rozpory mezi novým císařem a Bismarckem v otázkách domácí i zahraniční politiky, zvláště pak Vilémovo odhodlání vládnout sám, vedly k Bismarckově abdikaci, kterou Bauer hodnotí jako zásadní „*předěl v německé politice*“. Zásadním rozdílem mezi Bismarckovou a Vilémovou zahraniční politikou podle jeho názoru bylo, že Bismarck pokládal Německo za saturované (nasyčené), a proto byl proti další expanzi a pro zajištění míru.³⁴

V závěrečné kapitole se autor věnuje celkovému hodnocení Bismarckovy osobnosti a jeho zahraniční politiky. Zastává názor, že evropská kritika nehodnotila Bismarcka vždy spravedlivě. Konstatuje, že užití krajních mocenských prostředků nebylo cizí politickému klimatu 19. století, a vyjádřuje názor, že „*připisovat jedině Bismarckovi úlohu osnovatele válek v údajně mírumilovné druhé polovině 19. století by bylo nespravedlivé a historicky nepravdivé*“.³⁵ Bismarck byl podle autorova názoru oportunistou, který se nechtěl nechat při rozhodování omezovat zásadami, vždy vycházel z momentální konstelace poměrů a měl sklon k uzavírání kompromisů. Při všem podle Bauerova názoru sledoval jeden cíl, a to uskutečnění německé jednoty a její udržení v budoucnosti.³⁶ Autor přiznal, že Bismarck nepodřizoval státní zájem kodexu morálky a náboženství. Uvedl však též, že politika státních zájmů nebyla výlučnou doménou německého národa.³⁷ V zahraniční politice po roce 1871 bylo podle jeho názoru základním Bismarckovým axiomem, že je již Německo plně nasyčeno a že „*koncepce jeho politiky směřovala... výhradně k udržení a zajištění míru*“.³⁸ Bismarck též respektoval britskou převahu ve světové politice. Až nový kurz Viléma II. charakterizovala snaha vstoupit důrazně do světové politiky.³⁹

Bauerovo dílo doplnil editor o stručné resumé v německém jazyce. Nesporným editorem přínosem bylo též vypracování kvalitního poznámkového aparátu, obsahujícího podrobné biografické údaje o zmiňovaných osobách. Je nutné ovšem přiznat, že v těchto poznámkách uvedl i jisté nepřesnosti. Cecil Rhodes např. v roce 1883 nekoupil území Bečuánska pro Velkou Británii, neboť Bečuánsko se stalo až v roce 1885 britským protektorátem, a to na základě smlouvy podepsané náčelníkem Khamou; pouze jižní část Bečuánska se stala korunní kolonií. Nelze též hovořit o dobytí Mašonska v roce 1890, ndebelský král Lobengula totiž nekladl postupujícím kolonistům odpor.⁴⁰ Livingstone nezemřel na jihovýchodním břehu jezera Tanganika, ale poblíž řeky Luapula, přibližně 400 km od jezera.⁴¹ Generál Baratieri nebyl poražen u Adiže, ale u Aduy/Adowy.⁴² Emín Paša nebyl zabit v boji, ale byl zabit na rozkaz svého hostitele, přičemž nekladl odpor.⁴³

RECENZE

I v Bauerově textu byly přehlédnuty jisté drobné nedostatky, egyptským dluhem se např. nezabývala „*Commission de la Dette publique internationale*“, ale „*Commission de la Dette...*“⁴⁴ Súdánská provincie se nenazývala Bakr al-Ghazal, ale Bahr al-Ghazal.⁴⁵ Správní jednotka v severní Africe se nenazývala silájet, nýbrž vilájet.⁴⁶

Hlavním nedostatkem Bauerovy práce je skutečnost, že nemohl vycházet z archivních materiálů, které neměl k dispozici, ale pouze z literatury. Kniha *Bismarck v mezinárodní politice po prusko-francouzské válce (1871–1890)* tak může sloužit nejen jako stručné seznámení s dějinami mezinárodních vztahů 70. a 80. let 19. století, ale i jako doklad toho, s jakými obtížemi se ve 20. století čeští historici museli potýkat.

Petr Jelínek

¹ V roce 1995 vydalo nakladatelství Votobia překlad stručné Bismarckovy biografie z roku 1959. Viz Mommsen, Wilhelm: Bismarck. Olomouc: Votobia, 1995. Další překlad díla o Bismarckovi vyšel v roce 1998. Viz Taylor, Alan J. P.: Bismarck. Praha, 1998.

² Pařížský mír byl uzavřen po krymské válce.

³ Viz Bauer, František: Bismarck v mezinárodní politice po prusko-francouzské válce (1871–1890). 1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 2001, s. 28.

⁴ Viz tamtéž, s. 34.

⁵ Tamtéž, s. 42.

⁶ Tamtéž, s. 44.

⁷ Viz tamtéž, s. 45. Gladstone (stejně jako zpočátku i Salisbury) vážně uvažoval o vyklizení Egypta za určitých podmínek. Ještě Drummond-Wolfova konvence počítala s evakuací Egypta. Až v letech 1889–1890 Salisbury zásadně přehodnotil britskou politiku ve východním Středomoří, když dospěl k závěru, že britská flotila je příliš slabá na to, aby mohla bránit Cařihrad proti Rusku, pokud by se proti Velké Británii postavila i Francie, a tak se Egypt stal nepostradatelným pro britskou pozici ve východním Středomoří. Viz Robinson, Ronald – Gallagher, John – Denny, Alice: Africa and the Victorians. The Climax of Imperialism in the Dark Continent. New York, 1961, s. 273.

⁸ Bauer, František: cit. dílo, s. 46.

⁹ Viz tamtéž, s. 46.

¹⁰ Viz tamtéž, s. 67.

¹¹ Rakouský diplomat kníže Antonín Kounic se před vypuknutím sedmileté války zasloužil o uzavření protipruské aliance Rakouska, Ruska a Francie.

¹² Viz Bauer, František: cit. dílo, s. 62.

¹³ Tamtéž, s. 64.

¹⁴ Tamtéž, s. 73. Německá podpora rakousko-uherské politiky na Balkáně nebyla ovšem ani po roce 1908 zcela bezvýhradná, zvláště německý sekretář zahraničního úřadu Kiderlen-Wächter nebyl ochoten Rakousko podporovat za jakýchkoli okolností. Viz Skřivan, Aleš: Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice 1906–1914. Praha: Karolinum, 1996.

¹⁵ Bauer, František: cit. dílo, s. 78. Savojská dynastie původně panovala v Savojsku (od 11. století), ještě ve středověku připojila Piemont a až v roce 1720 získala Sardinii výměnou za Sicílii. Jádrem státu ovšem zůstala oblast Piemontu. Přestože se státní útvar nazýval Sardinské království, nelze tvrdit, že dynastie „původně panovala na Sardinii“.

¹⁶ Tamtéž, s. 82.

¹⁷ Viz tamtéž, s. 85.

¹⁸ Viz tamtéž, s. 89. Zde se negativně projevovalo to, že Bauer neměl přístup k soudobé západoevropské literatuře. Již v roce 1961 totiž vyšla kniha Africa and the Victorians, v níž autoři Ronald Robinson, John Gallagher a Alice Denny přesvědčivě dokázali, že rozhodování britské vlády v otázkách imperiální expanze byla vedena především strategickými ohledy (snahou zajistit Egypt a Kapsko kvůli jejich významu pro bezpečné námořní spojení s Indii).

¹⁹ Tamtéž, s. 111. Britská vláda uvažovala o ovládnutí Bečuánska až po roce 1884, neboť se po německém záboru zátoky Angra Pequena obávala případného sousedství německých kolonií s Transvaalem. K britsko-zulské válce v roce 1879 došlo poté, kdy dal kapský guvernér Frere zulskému králi Cečvajovi nepřijatelné ultimátum, protože chtěl vyjít vstříc transvaalským Búrům, kteří se jen krátce předtím (1877) ocitli pod britskou správou a kteří si nárokovali část zulského území. Viz Pakenham, Thomas: The Scramble for Africa. London: Abacus, 1998, s. 53–54.

²⁰ Bauer, František: cit. dílo, s. 116.

²¹ Thomas Pakenham uvádí i další důvody, zvláště Bismarckovy pochybnosti o tom, zda by si na sebe kolonie vydělaly, a jeho neochotu zatěžovat náklady na kolonie daňové poplatníky, stejně jako obavy z mezinárodně-politických komplikací. Viz Pakenham, Thomas: cit. dílo, s. 204.

- ²² Viz Bauer, František: cit. dílo, s. 117–118.
- ²³ Tamtéž, s. 122.
- ²⁴ Viz tamtéž.
- ²⁵ Viz tamtéž, s. 131.
- ²⁶ Tamtéž, s. 133.
- ²⁷ Tamtéž, s. 135.
- ²⁸ Bauer německý výraz Rückversicherungsvertrag překládá jako smlouva se zpětným zabezpečením, což je však poněkud matoucí překlad. V češtině se pro rusko-německou smlouvu z roku 1887 většinou používá označení zajišťovací smlouva (viz např. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648–1914 autorů Skřivana, Dršky a Stellnera, překlad Kissingerova díla Umění diplomacie od M. Caldy nebo překlad díla Bismarck od W. Mommsena). V překladu Dějin diplomacie autorů V. M. Chostova a I. I. Mince z roku 1948 byl použit termín smlouva o zabezpečení.
- ²⁹ Bauer, František: cit. dílo, s. 156.
- ³⁰ V této souvislosti by bylo možné uvést též bosenskou krizi z roku 1908, kdy se Itálie domáhala kompenzace za rakouskou anexi Bosny a Hercegoviny. Viz Skřivan, Aleš: cit. dílo.
- ³¹ Viz Bauer, František: cit. dílo, s. 166.
- ³² Tamtéž, s. 169.
- ³³ Viz tamtéž, s. 170–173. Viz též viz Stellner, František: Poslední německý císař. Praha: Panevropa, 1995.
- ³⁴ Viz Bauer, František: cit. dílo, s. 185.
- ³⁵ Tamtéž, s. 203.
- ³⁶ Viz tamtéž, s. 190. Zde je ovšem možné polemizovat, zda byla Bismarckovým nejvyšším cílem německá jednota, anebo posílení moci pruského krále a jeho kancléře.
- ³⁷ Viz tamtéž, s. 200.
- ³⁸ Tamtéž, s. 212.
- ³⁹ Viz tamtéž.
- ⁴⁰ Viz tamtéž, s. 90, pozn. 203.
- ⁴¹ Viz tamtéž, s. 113, pozn. 274.
- ⁴² Viz tamtéž, s. 115, pozn. 283.
- ⁴³ Viz tamtéž, s. 127, pozn. 323.
- ⁴⁴ Viz tamtéž, s. 41.
- ⁴⁵ Viz tamtéž, s. 45.
- ⁴⁶ Viz tamtéž, s. 157.